

АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

Скуляк Ігор Анатолійович

УДК

**Нормативно-правове регулювання
діяльності органу дізнання в Україні**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза

Автореферат на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті внутрішніх справ,
МВС України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Баулін Олег В'ячеславович,
Київський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Лук'янчиков Євген Дмитрович,
Київський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент
Бояров Віктор Іванович,
професор кафедри кримінального процесу та
криміналістики

Захист відбудеться “8” квітня 2009 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 26.007.01 в Академії адвокатури України за адресою: 01032,
м.Київ – 32 , бульвар Тараса Шевченка, 27

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Академії адвокатури України
(01032, м.Київ – 32 , бульвар Тараса Шевченка, 27
)

Автореферат розісланий “4 ” березня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.П. Кучинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зміни, які відбулися за останній час у всіх сферах суспільного життя України закономірно призвели до посилення соціальної напруги в країні, глибина якої в рівній мірі залежить від ефективності політики, що проводиться державою, та морального стану суспільства. Відомо, що в період докорінних змін у суспільстві, які ламають звичний устрій життя, загострюються суперечності та виникають конфлікти між різними соціальними прошарками населення, погіршується криміногенна ситуація у державі, наслідком чого є різке зростання злочинності.

В цих складних для країни умовах з метою активізації боротьби зі злочинністю та забезпечення неухильного дотримання прав та свобод громадян, назріла нагальна необхідність у реформуванні законодавства України відповідно до вимог сьогодення та проведення повномасштабної судово-правової реформи.

Як правило, найскладніша та найвідповідальніша ділянка роботи у боротьбі з порушеннями закону покладається на органи дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду. Важлива роль на цьому напрямі діяльності відводиться дізнанню та досудовому слідству. Адже саме, від ефективності діяльності цих органів, чіткого розмежування між ними компетенції, їх ініціативи та професійного уміння правильно, на діловій основі збудувати взаємовідносини залежить кінцевий успіх боротьби із злочинністю.

На сучасному етапі значно підвищилися вимоги до якості розслідування злочинів органами досудового слідства та дізнання. Останнім завжди відводилась значна роль у запобіганні, розкритті та розслідуванні злочинів, оскільки від ефективної роботи органів дізнання багато в чому залежить реалізація завдань кримінального судочинства. Втім, у центр уваги вчених, процесуалістів та криміналістів, традиційно потрапляє досудове слідство. Необхідно зазначити, що наукові дослідження обходять стороною інститут дізнання, приділяючи йому, на наш погляд, недостатню увагу. Деякі проблемні аспекти нормативно-правового регулювання діяльності органів дізнання в різний час були об'єктом дослідження вітчизняних процесуалістів (О.В. Бауліна, В.В. Вапнярчука, В.І. Галагана, Ю.М. Грошевого, О.О. Зархіна, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, Т.В. Каткової, Г.К. Кожевникова, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмичова, Л.М. Лобойка, Є.Д. Лукьянчикова, М.М. Михеєнка, Д.П. Письменного, М.А. Погорецького, З.Д. Смітєнко, С.М. Стахівського, В.М. Суценка, Л.В. Юрченко, Ю.П. Яновича та ін.), так і вчених країн співдружності незалежних держав (О.І. Бастрикїна, С.В. Болотїна, Ю.М. Белозєрова, С.І. Гирька, О.М. Донцова, І.М. Гуткіна, В.О. Іванова, А.П. Круглікова, Л.В. Павлухїна, А.П. Рїжакова, В.М. Савицького, О.О. Чувїльова, В.М. Шпїльова та ін.). Проте велика кількість проблемних питань з організації діяльності дізнання залишилася поза дослідженням і сьогодні є невирішеною, інші не одержали в теорії належного обґрунтування та переконливого способу вирішення на практиці і продовжують носити дискусійний характер.

Викладені обставини зумовили вибір теми дисертаційного дослідження та свідчать про її актуальність. Крім того, непоодинокі випадки, коли в процес провадження дізнання та прийняття процесуальних рішень органами дізнання супроводжується порушеннями прав громадян. Такий, стан речей є наслідком недостатньо чітко розробленого механізму законодавчого та нормативного регулювання правовідносин, які виникають в процесі діяльності цих органів. Поряд з тим, чинні нормативні акти, які регулюють їх діяльність, не завжди враховують пріоритет прав людини в сфері кримінального судочинства.

Наведені аргументи, на думку дисертанта, переконливо свідчать про доцільність ґрунтовного, комплексного дослідження питань нормативно-правового регулювання діяльності органів дізнання, що й обумовлює актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до вимог положень Указу Президента України «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» від 18 лютого 2002 р., Пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ на період 2004-2009 рр., затв. наказом МВС України від 5 липня 2004р. №755 (п.4.11). Дослідження є складовою цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення організації і діяльності суду та правоохоронних органів в умовах формування соціальної, правової, демократичної держави» (Державний реєстраційний № 0186.0.099031).

Мета і завдання дослідження. Основною *метою* дисертаційного дослідження є визначення сучасного стану нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання, і наукове обґрунтування комплексу пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України, яке регулює діяльність органу дізнання, а також пропозицій щодо його застосування.

Для досягнення цієї мети в процесі дослідження ставилися такі основні *завдання*:

- 1) визначити предмет нормативно-правового регулювання діяльності;
- 2) конкретизувати та уточнити поняття й правову сутність дізнання, розкрити правове положення органу дізнання та його начальника, їх функціональне призначення та компетенцію органу дізнання;
- 3) розкрити поняття, сутність і структуру кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання, його завдання в кримінальному процесі;
- 4) охарактеризувати види кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання;
- 5) визначити джерела нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання;
- 6) узагальнити методи та засоби нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання;

7) визначити основні напрямки вдосконалення нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання в новому Кримінально-процесуальному кодексі;

8) сформулювати пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінально-процесуального законодавства у сфері регулювання діяльності органів дізнання.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час здійснення органами дізнання кримінально-процесуальної діяльності.

Предметом дослідження є нормативно-правове регулювання діяльності органів дізнання в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають діалектичний метод наукового пізнання дійсності, а також окремі наукові методи: системно-структурний, статистичний, соціологічний та ін. Так, системно-структурний метод використовувався автором для визначення місця дізнання в системі кримінального процесу, а також для з'ясування функціонального призначення органів дізнання, їх процесуального положення та видів кримінально-процесуальної діяльності, яку вони здійснюють. Метод юридичного аналізу використовувався для усвідомлення змісту норм національних правових актів щодо кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання. Порівняльно-правовий, для з'ясування особливостей правового регулювання діяльності органу дізнання в Україні та інших країнах. Статистичний метод використовувався при використанні статистичних показників діяльності органів дізнання. Соціологічний метод – при проведенні опитування співробітників органів дізнання, слідчих.

Інформаційну основу дисертації складають наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі історії та теорії права і держави, філософії, кримінального та кримінально-процесуального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності та інших галузях наукових знань, що стосуються питань боротьби зі злочинністю та діяльності органів і посадових осіб, які її здійснюють. В розрізі проблеми, що розглядається в роботі, проведено дослідження законодавства колишнього СРСР і союзних республік, проектів Кримінально-процесуального кодексу України.

Нормативно-правова основа дисертації – Конституція України, міжнародні документи, закони та відомчі нормативно-правові акти, в яких регламентована діяльність органів дізнання і визначенні повноваження, права та обов'язки як суб'єктів, які її здійснюють, так і осіб, що вступають з ними у правовідносини.

Емпірична база дослідження. В дисертації вибірково проаналізована практика діяльності органів дізнання, а також оперативно-розшукова, слідча, прокурорська і судова практика правоохоронних органів України. Вивчені 214 кримінальних справ, у яких провадилось дізнання, опрацьовано 160 матеріалів досудової підготовки в протокольній формі і 186 матеріалів, за якими приймалися рішення міліцією в стадії порушення кримінальної справи. Проведено анкетування за спеціально розробленою дисертантом анкетною 60 дізнавачів і керівників підрозділів дізнання в системі органів внутрішніх справ,

120 оперативних співробітників, а також опитування 255 посадових осіб, що залучалися до здійснення процесуальної діяльності органу дізнання, слідчих, працівників прокуратури та суду. Результати анкетування і опитувань опрацьовані та знайшли свої відображення у зведеній аналітичній таблиці. Також автором проаналізовані статистичні дані та основні показники кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є самостійним монографічним дослідженням нормативно-правового регулювання діяльності органу дізнання. Дисертантом вперше визначені та вирішені актуальні питання удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності органів дізнання. Зокрема, новизна роботи конкретизується такими положеннями:

вперше:

- сформульовано визначення нормативно-правове регулювання діяльності органів дізнання;

- дана характеристика метода кримінально-процесуального регулювання діяльності органів дізнання;

- встановлено елементи механізму регулювання кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання, їх співвідношення і взаємний вплив;

- розкрито роль в регулюванні кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання окремих правових засобів;

- надані пропозиції щодо оптимізації кримінально-процесуального законодавства, та закріплення процесуального положення та статусу органів і осіб, які провадять дізнання, і виконують інші процесуальні функції: (введення в КПК норм, які розкривають поняття «орган дізнання», «начальник органу дізнання», «дізнавач», та закріплення в законодавчому порядку їх процесуального становища, врегулювання механізмів взаємовідносин начальника органу дізнання і дізнавача, а також органу дізнання та суду, прокурора та слідчого;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтовано позицію стосовно створення в складі окремих органів дізнання, виходячи з доцільності, підрозділів, які будуть спеціалізуватися на провадженні дізнання та інших видів кримінально-процесуальної діяльності. В органах дізнання де це є неможливим пропонується поширити практику попереднього призначення на посади дізнавачів найбільш підготовлених та досвідчених співробітників;

- аргументована необхідність відновлення дізнання як форми досудового розслідування кримінальних справ, за якими провадження досудового слідства не є обов'язковим, і матеріали якого не є підставою для розгляду справи в суді;

- зроблено висновок щодо доцільності детальної регламентації процесуальних дій, що здійснюються органом дізнання при перевірці заяв і повідомлень про злочини. Крім того, обґрунтовано пропозицію щодо необхідності передбачити законодавчо можливість продовження прокурором, у виняткових випадках, строку розгляду заяв і повідомлень про злочини;

удосконалено:

– визначення «органів дізнання», під якими пропонується розуміти передбачені кримінально-процесуальним законом державні органи (установи) і посадові особи, уповноважені здійснювати в межах своєї компетенції досудове розслідування та інші види кримінально-процесуальної діяльності, необхідність у проведенні яких виникає у зв'язку з виконанням покладених на них безпосередніх завдань та функціональних обов'язків;

– нормативна модель інституту дізнання як форми досудового розслідування, а також процесуального статусу органів дізнання, начальника органу дізнання та дізнавача (ст.101-1 КПК (ст.32 проекту КПК); ст.101-2 КПК (ст. 33 проекту КПК); ст.103 КПК (ст.205 проекту КПК); ст.104 КПК (ст.206 проекту КПК); ст.108 КПК (ст.207 проекту КПК); ст.109 КПК (ст.208 проекту КПК));

– на підставі отриманих у ході дослідження результатів розроблені пропозиції щодо внесення ряду змін і доповнень до норм КПК, що визначають окремі аспекти кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання: ст.101 КПК; ст.110 КПК; ст.114 КПК; ст.118 КПК.

Практичне значення одержаних результатів. Дисертаційне дослідження має вагомe теоретичне та прикладне значення. Теоретична складова значення його результатів полягає у тому, що окремі положення роботи, підходи до вирішення питань, що носять полемічний характер та висновки, викладені в дисертації, можуть бути використані як інформаційний або відправний матеріал для проведення подальших досліджень удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності органів дізнання. У нормотворчій діяльності - можуть мати значення результати дослідження, що стосуються подальшого вдосконалення КПК України. У правозастосуванні – для удосконалення організаційної будови органів дізнання, принципів формування кадрового потенціалу та наукового забезпечення діяльності підрозділів дізнання (акт впровадження в практику підрозділів дізнання системи МВС України №24\548 від 28.08.08) У навчальному процесі – окремі положення роботи використовуються при підготовці навчальних посібників, методичних рекомендацій, а також в ході викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес України», «Досудове слідство в органах внутрішніх справ» (Акти впровадження в навчальний процес юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича від 03.09.2008).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації неодноразово доповідались на засіданнях кафедри кримінального процесу Київського національного університету внутрішніх справ, оприлюднені на науково-практичних конференціях, зокрема: всеукраїнській науково-практичній конференції (Хмельницький, 22-23 листопада 2007р.), всеукраїнській науково-практичній конференції (Чернівці, 16 травня 2008 р.) та всеукраїнській науковій конференції молодих вчених (Харків, 12-13 листопада 2008 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 3 наукових статтях автора, які опубліковані у

фахових виданнях, затверджених ВАК України, та у трьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях:

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатку. Повний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з них основного тексту – 171 сторінка, список використаних джерел та літератури містить 304 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтована актуальність дослідження, визначена мета, основні завдання, об'єкт та предмет, висвітлена наукова новизна та практичне значення одержаних результатів.

Перший розділ – „Кримінально-процесуальна діяльність органу дізнання як предмет нормативно-правового регулювання” – присвячений висвітленню поняття, сутність та структури, основних завдань та видів кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання як компонентів предмету правового регулювання.

У **підрозділі 1.1** „Поняття, сутність, структура кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання” – досліджуються основні позиції вітчизняних науковців щодо визначення поняття органу дізнання та змісту його діяльності.

Законодавець (в КПК України) досить широко оперує терміном «орган дізнання». Проте у сучасній кримінально-процесуальній теорії до цього часу не склалося єдиної думки, що слід розуміти під органом дізнання.

На думку автора не потрібно ставити органи дізнання та органи досудового слідства в один ряд, оскільки вони мають досить різні процесуальні повноваження і неоднаковий процесуальний статус. Так, на органи дізнання покладаються такі види процесуальної діяльності, які не можуть виконуватись слідчим. Мається на увазі провадження за протокольною формою досудової підготовки матеріалів про злочини в порядку, передбаченому ст.ст. 425, 426 КПК. Слідчий же в свою чергу володіє більшою процесуальною самостійністю, ніж органи дізнання (ч. 2 ст. 114 КПК).

За змістом закону (ст. 101 КПК) орган дізнання – це установа чи посадова особа, яка уповноважена здійснювати дізнання. Саме так він і визначається деякими ученими (В.Т. Азаренко та Є.І. Воронін).

Семантика слова «орган», як організація, установа, мимоволі асоціює орган дізнання з певною груповою приналежністю. Так, на думку вчених (Л. Давиденко, О. Корнілов) під органом дізнання, коли ним називається державна установа чи організація в цілому, мається на увазі не один керівник цієї установи чи організації, а колектив підлеглих одна одній по службі посадових осіб, які мають те чи інше відношення до розслідування кримінальних справ.

На сьогоднішній день українські науковці пропонують значно розширити коло органів, які здійснюють функцію дізнання (Баулін О.В., Вапнярчук В.В., Михеєнко М.М. та ін.). На думку автора, таке розширення є необхідним і

повинно проводитись насамперед за рахунок органів дізнання галузевої компетенції. Позицію автора ґрунтується і на зарубіжному досвіді.

В більшості іноземних держав правом провадження дізнання наділені різні контрольно-інспекційні органи. Так, законодавство Франції передбачає можливість провадження дізнання поряд з судовою поліцією й іншими органами і посадовими особами. В Італії дізнання, крім посадових осіб адміністративної поліції, здійснюють митні службовці, фінансові агенти, мери комун та інші чиновники. Більшість східноєвропейських країн (Болгарія, Угорщина, Польща, Румунія та ін.) також наділяють правом провадження дізнання фінансові, митні та інші контрольно-інспекційні органи. Необхідно відмітити, що компетенція таких органів, як правило, обмежується початковим етапом розслідування, який включає в себе виявлення злочину і закріплення його слідів.

У підрозділі 1.2 „Завдання органу дізнання в кримінальному процесі” проаналізовані основні завдання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання.

Враховуючи розбіжність у змістовному насиченні понять й виходячи із функціонального призначення кримінально-процесуального права, автор вважає, що метою кримінального процесу як правоохоронної діяльності є захист суспільства і громадян від злочинних посягань, захист їх честі, гідності, життя, здоров'я, майнових та інших прав і інтересів, що охороняються законом, а також поновлення порушених злочинними діями вказаних прав. Мета кримінального процесу досягається шляхом вирішення конкретних завдань, покладених на конкретний орган кримінальної юстиції (орган дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду).

Конкретні завдання органів дізнання - різні, тому що різноманітні їх функціональні обов'язки. Завдання осіб, які провадять дізнання, хоч окремо і не визначені у законі, але зумовлені наявністю мети кримінального судочинства та впливають із загальних завдань кримінального процесу (ст.2 КПК) і специфічних завдань стадії досудового розслідування. Проте варто наголосити, що особа, яка провадить дізнання, може не тільки провадити розслідування кримінальних справ у формі дізнання, а й займатися іншими видами кримінально-процесуальної діяльності (і не тільки на стадії досудового розслідування, а й на інших стадіях кримінального процесу), таким чином, виконувати й інші завдання.

Від вирішення завдання розкриття злочину безпосередньо залежать реалізація і завдання викриття винних, що означає необхідність вжиття можливих заходів для встановлення всіх осіб, які вчинили злочин. Тут можна погодитись з думками вчених-правознавців, що викриття винних є невід'ємним елементом змісту завдання розкриття злочину.

Правильне застосування закону означає суворе дотримання норм кримінального, кримінально-процесуального та іншого законодавства при провадженні в кримінальній справі. Саме це є гарантією встановлення істини в справі, застосування до винного справедливого заходу впливу і не притягнення до відповідальності невинного.

Розслідування кримінальних справ є функцією, яка властива всім органам дізнання, оскільки даний напрямок кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання, по-перше, закріплений у законі (гл. 10 КПК України), по-друге, виділяється як основне завдання діяльності органу дізнання, оскільки безпосередньо пов'язаний з реалізацією завдань кримінального судочинства, по-третє, здійснюється суб'єктами, уповноваженими на провадження у справі.

Органи дізнання одні з перших встановлюють чи виявляють подію злочину, особу, яка його вчинила, виявляють важливі докази, які підлягають негайному процесуальному оформленню, щоб уникнути їх втрати.

Реалізуючи свої основні завдання діяльності, органи дізнання є носіями двох функцій: основної – розслідування кримінальних справ у формі дізнання і допоміжної – сприяння суб'єктам, уповноваженим на здійснення провадження у кримінальній справі. Їх функціональні повноваження впливають із завдань, що стоять перед ними, і ролі у сфері кримінального судочинства та визначають їх як суб'єктів, що уповноважені здійснювати кримінально-процесуальну діяльність.

У підрозділі 1.3 „Види кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання та їх правове значення” – розкрито зміст поняття органу дізнання, а також визначено основні види кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання.

Видами кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання є: 1) прийняття, реєстрація, розгляд, перевірка заяв та повідомлень про злочини, вжиття заходів для запобігання злочинів або його припинення, порушення кримінальної справи або прийняття інших рішень, передбачених ч.2 ст. 97 КПК; 2) провадження дізнання відповідно до вимог ст.ст. 104, 108, 109 КПК; 3) досудова підготовка матеріалів за протокольною формою, що передбачена ст.ст. 425-429 КПК; 4) провадження процесуальних дій на виконання рішень, доручень і вказівок іншого органу кримінальної юстиції відповідно до ст.ст. 114, 118, 227, 315¹ КПК; 5) надання допомоги слідчому при проведенні окремих слідчих дій згідно ч. 3 ст. 114 КПК.

Дізнання як виключно процесуальна діяльність, і оперативно-розшукова діяльність – це окремі і самостійні види державно-правової діяльності, які здійснюються в різних правових режимах. Безперечно, обидві ці види діяльності спрямовані на боротьбу зі злочинністю, але ця обставина лише обумовлює їх взаємозв'язок і не повинна розглядатися як така, що веде до якогось їх об'єднання.

У другому розділі – „Джерела нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання” – здійснено аналіз нормативно-правових актів, які регулюють діяльність органів дізнання в Україні. Дисертант класифікує нормативні акти за їх юридичною силою на такі групи: Конституція України; міжнародні договори, ратифіковані Україною; закони України; Рішення Європейського Суду з прав людини; Рішення Конституційного Суду України; підзаконні нормативно-правові акти; постанови Пленуму Верховного Суду України.

Підрозділ 2.1 „Кримінально-процесуальний закон як основне джерело регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання” присвячено розгляду закону як основного джерела регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання.

Поняття кримінально-процесуального закону у теорії та практиці використовується неоднозначно і застосовується як в широкому, так і у вузькому розумінні.

Під кримінально-процесуальним законом досить часто розуміють як форму правових актів, в яких є норми, які регулюють суспільні відносини у сфері кримінального судочинства, так і самі ці норми, зміст і система яких утворює кримінально-процесуальне право (Тертишник В.М. та ін.)

Деякі дослідники поняття кримінально-процесуального закону застосовують в більш вузькому розумінні, вузькоспеціальному значенні, яке призначено для визначення тільки безпосередньо самих нормативних актів (Лупинська П.А. та ін.).

Основним джерелом регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання є Конституція України, норми якої визначають зміст основних принципів кримінального процесу, права, свободи і обов'язки особи і громадянина (ст.ст.29, 30, 31, 62, 63 та ін.), засади організації і діяльності органів дізнання та здійснення прокурорського нагляду та судового контролю за додержанням ними законів (п.3 ст.121, ч.2 ст.124 та ін.), є нормами прямої дії та мають найвищу юридичну силу.

Одним з основних джерел регулювання діяльності органу дізнання є КПК України як спеціальний закон, що встановлює порядок усієї кримінально-процесуальної діяльності, визначає завдання, компетенцію і повноваження органів дізнання і їх посадових осіб та процесуальну форму кожної дії та кожного рішення такого органу та дізнавача (ст.ст. 1, 2, 3, 4, 101, 103 та ін.). Саме положення цього закону утворюють правовий інститут дізнання.

Важливими джерелами регулювання діяльності органів дізнання є й інші закони України (“Про міліцію”, “Про Службу безпеки України”, “Про державну податкову службу в Україні”, Кодекс торговельного мореплавства та ін.). Наприклад, Закон України “Про порядок відшкодування шкоди, заподіяної громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду”, як правова гарантія дотримання прав, свобод і законних інтересів громадян, зобов'язує дізнавача роз'яснити особі, якій під час дізнання було завдано шкоду внаслідок незаконного затримання чи взяття під варту, її право на відшкодування шкоди, порядок відшкодування та відновлення прав.

Суттєва роль у регулюванні кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання, відведена принципам і нормам, що закріплені в міжнародному праві і міждержавних договорах і угодах, ратифікованих Україною.

Автор виділяє серед міжнародних документів Загальну декларацію прав людини, прийняту 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН, Конвенцію про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р., яку ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р., і Міжнародний пакт про

громадські і політичні права людини, що був ратифікований 19 жовтня 1973 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР, і набрав чинності 23 березня 1976 р.

Існують й інші міжнародні документи, положення яких має значення для діяльності органів дізнання (Декларація принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином тощо). Положення цих документів повинні прийматися до уваги як при підготовці і прийнятті нормативних актів, які регулюють діяльність органів дізнання, так і під час здійснення цієї діяльності.

У підрозділі 2.2 „Підзаконні нормативно-правові акти в системі регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання” – досліджені різні підзаконні нормативні акти, які регулюють діяльність органів дізнання.

До підзаконних нормативних актів, якими регулюється діяльність органів дізнання відносяться: Укази Президента України; Постанови Кабінету Міністрів України; Постанови пленуму Верховного Суду України; накази та вказівки Генерального прокурора України, рішення, накази, вказівки, розпорядження МВС України, СБУ, ДПА України, МО України, МЧС України та ін. центральних органів виконавчої влади з питань організації провадження дізнання та здійснення інших видів кримінально-процесуальної діяльності в сфері їх управління.

У підрозділі 2.3 „Значення рішень Конституційного Суду України і Пленуму Верховного Суду України для регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання” – висвітлено роль Конституційного суду України, як важливого джерела регулювання діяльності органів дізнання.

Рішення Конституційного Суду України здійснюють вплив і знаходять своє відображення у законодавчих актах, зокрема, в КПК України. При прийнятті рішень у кримінальному судочинстві широко застосовуються роз'яснення Пленуму Верховного Суду України із питань судової практики. Адже досягнення мети органами дізнання в кримінальній справі пов'язано з позицією суду в майбутньому. Суди загальної юрисдикції при здійсненні правосуддя керуються роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України, який надає їх відповідно до п.6 ч.2 ст.55 Закону України «Про судоустрій». Глибокий аналіз та втілення в процесуальній діяльності органів дізнання може забезпечити прогнозовану ефективність для досягнення визначеної законом мети кримінально-процесуальної діяльності.

Підкреслюється, що рішення Європейського Суду з прав людини фактично відіграють роль такого джерела кримінально-процесуального права як судовий прецедент, оскільки з одного боку, вони є обов'язковими для виконання органами дізнання, а по-друге, здатні здійснювати певний вплив на законодавця і тих, хто застосовує положення кримінально-процесуального закону, що регулюють діяльність органів кримінальної юстиції.

Третій розділ – „Методи та засоби нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання” – присвячено аналізу

методу та засобів нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання.

У підрозділі 3.1 „Поняття і загальна характеристика методу нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання” – висвітлено методи кримінально-процесуального права, так як дослідженню цього питання в юридичній літературі не надається належного значення. Актуальність аналізу полягає в тому, що активізація діяльності з підготовки проекту нового КПК України повинна спиратися на результати ґрунтовного наукового вивчення методів регулювання правовідносин, що виникають, розвиваються і припиняються в процесі порушення кримінальної справи та її досудового розслідування, судового розгляду й вирішення.

У кримінально-процесуальному праві домінує імперативний метод правового регулювання. Відповідно до його положень правовідносини між суб'єктами кримінального процесу вибудовуються за допомогою підкорення одних іншими «по вертикалі». Складність кримінально-процесуальних відносин в сучасних умовах зумовлює застосування змішаної системи їх регулювання, яка, в свою чергу, потребує використання такого методу, який би давав змогу досягнення мети органам, що здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, зокрема дізнання, і водночас гарантував би додержання ними прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що були залучені до сфери кримінального процесу. Для імперативного методу характерним є надання енергії органам дізнання, як представникам сторони обвинувачення, а для диспозитивного – підвищення активності сторін в обстоюванні своїх прав.

У підрозділі 3.2 „Засоби нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання в стадії порушення кримінальної справи” – автор розглянув всебічність, повноту та об'єктивність дослідження органом дізнання обставин події, що містить ознаки злочину, в стадії порушення кримінальної справи.

Важливим засобом забезпечення норми основного Закону та дотримання прав і свобод громадян, на стадії порушення кримінальної справи, є закріплене у законі право оскаржити в судовому порядку постанову про відмову в порушенні кримінальної справи або про порушення кримінальної справи.

У підрозділі 3.3 „Застосування засобів нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання під час досудового розслідування” – здійснено аналіз основного поняття „досудове розслідування”.

На сьогоднішній день кримінально-процесуальним законодавством України передбачено дві форми досудового розслідування, як процесуальної діяльності. Обидві ці форми за своїми завданнями і процедурою взаємопов'язані між собою.

На органи дізнання покладено обов'язок здійснення досудового розслідування у формі дізнання. Під час провадження дізнання у справах про злочини, які не є тяжкими чи особливо тяжкими, можливе проведення ними

будь-яких слідчих дій (за винятком тих, які передбачають участь обвинуваченого).

Провідною формою розслідування є досудове слідство, яке здійснюється слідчими прокуратури, органів внутрішніх справ, податкової міліції та служби безпеки, що передбачено ст.102 КПК України. Однак не менш важливою є друга форма досудового розслідування – дізнання. Вітчизняний і міжнародний досвід кримінального судочинства однозначно засвідчив, що дії та рішення органів досудового розслідування, які суттєво зачіпають основні права та свободи громадян, потребують судового контролю.

Таким чином, однією з форм діяльності суду є здійснення судового контролю за додержанням законів органами дізнання та досудового слідства.

Здійснення покладеної на суд функції по захисту прав та свобод людини реалізується шляхом надання ним дозволу (або відмови в його наданні) на проведення певних процесуальних дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод громадян, та контроль за законністю їх виконання.

ВИСНОВКИ

Дослідження кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання дозволили дисертанту зробити такі **висновки**:

Під органом дізнання слід розуміти передбачені кримінально-процесуальним законом державні органи (установи) і посадові особи, уповноваженні виконувати в межах своєї компетенції досудове розслідування та здійснювати інші види діяльності (зокрема, кримінально-процесуальної, а також оперативно-розшукову), що виникають у зв'язку з їх безпосередніми функціональними обов'язками.

Розслідування кримінальних справ є функцією, яка властива всім органам дізнання, оскільки цей напрямок їх кримінально-процесуальної діяльності: по-перше, закріплений у законі (гл.10 КПК України), по-друге, виділений як основне завдання, що безпосередньо пов'язане з реалізацією ними завдань кримінального судочинства, по-третє, здійснюється суб'єктами, уповноваженими на провадження у кримінальній справі.

Органи дізнання одними з перших встановлюють чи виявляють подію злочину, особу, яка його вчинила, а також важливі докази, що підлягають негайному процесуальному оформленню, з метою недопущення їх втрати.

Реалізуючи основні завдання своєї діяльності, органи дізнання є носіями наступних двох функцій: основної – розслідування кримінальних справ у формі дізнання, і допоміжної – сприяння суб'єктам, уповноваженим на здійснення провадження у кримінальній справі. Функціональні повноваження органів дізнання обумовлені завданнями, що стоять перед ними, і їх роллю у сфері кримінального судочинства. Зокрема, як суб'єктів, що уповноважені здійснювати кримінально-процесуальну діяльність органу досудового розслідування.

Враховуючи кримінально-процесуальні критерії (складність встановлення фактичних обставин справи, особливу суспільну значущість конкретного

злочину, а також позицію особи, щодо якої ведеться провадження, і потерпілої від злочину особи), в законі доцільно вказати, що в справах про злочини невеликої або середньої тяжкості, коли на момент порушення справи невідома особа, яка вчинила злочин, а також, якщо це визнає за необхідне прокурор чи суд повинно провадитися досудове слідство.

На думку автора, для удосконалення законодавчого врегулювання діяльності органів дізнання необхідно:

1. Відновити дізнання як форму досудового розслідування кримінальних справ, за якою провадження досудового слідства є не обов'язковим і матеріали якого стануть підставою для розгляду справи в суді. Дізнання у цьому випадку повинно провадитися за правилами досудового слідства, а орган, який його здійснює, за своїм процесуальним становищем має дорівнюватися до органу досудового слідства (за винятком підслідності та строків дії повноважень).

2. В законодавчому порядку варто встановити компетенцію всіх органів дізнання, в тому числі міліції та капітанів морських суден, що перебувають в далекому плаванні. Наприклад, компетенцію міліції варто сформулювати таким чином – “у справах віднесених законом до їх відання, а також у справах про всі злочини, за відсутності інших органів досудового слідства чи дізнання”.

3. Усунути правову колізію щодо змісту положень ст.103 чинного КПК та ст.5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, закріпивши в КПК норму, що проведення оперативно-розшукових заходів покладається на підрозділи органів дізнання, що є суб'єктами оперативно-розшукової діяльності за законодавством України.

4. Законодавчо закріпити, що відлік строку розгляду заяв і повідомлень про злочини повинен здійснюватися з моменту фактичного отримання інформації про вчинений злочин і у виключних випадках він може продовжуватися прокурором до одного місяця.

5. Закріпити в законі перелік обставин, що повинні бути встановлені при прийнятті рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, вказавши вимоги до змісту відповідної постанови.

6. Врегулювати правове положення особи, щодо якої порушена кримінальна справа, надавши їй процесуальний статус підозрюваного;

7. В новому КПК доцільно наділити з низки питань дізнавача такими ж повноваженнями, які є у слідчого, зокрема: закріпити в ст.44 проекту КПК (за аналогією зі ст.66 чинного КПК України) таку норму: “Дізнавач по розслідуваних ним справах має право давати іншим органам дізнання доручення і вказівки про провадження слідчих, розшукових дій та оперативно-розшукових заходів, а також вимагати від них допомоги при провадженні окремих слідчих дій. Вказані доручення і вказівки дізнавача даються в письмовій формі і є обов'язковими для виконання”, а також (за аналогією зі ст.114 КПК) надати дізнавачу право оскаржувати вказівки начальника органу дізнання та прокурора.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Скуляк І. А. Історія розвитку дізнання / Скуляк І. А. // Право України. – 2008. – №6. – с. 144–148.
2. Скуляк І. А. Порядок та особливості провадження за протокольною формою досудової підготовки матеріалів / Скуляк І. А. // Право і суспільство. – 2008. – №2-3(№3) – с.110–114.
3. Скуляк І. А. Підвищення ефективності взаємодії органів дізнання з органами досудового слідства України / Скуляк І. А. // Форум права. – 2008. – №2. – С. 432–436. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08_siadsu.pdf
4. Взаємодія органів дізнання та досудового слідства під час розслідування кримінальних справ про контрабанду Матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. [Хмельницький] 22-23 листопада 2007року/ голова оргкомітету Райко В. В. та інш. – Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького, 2007р. – с. 228-231.
5. Скуляк І. А. Закон – основне джерело регулювання кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання : Матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. [Чернівці] 16 травня 2008 р. / Редкол. : Черновський О.К. (голов. ред.) та ін. -Чернівці: «Рута», 2008. – с.511–519.
6. Скуляк І. А. Діяльність органу дізнання в стадії порушення кримінальної справи : Осінні юридичні читання : Тези доповідей та наукових повідомлень всеукраїнської наукової конференції молодих вчених 12-13 листопада 2008 року / за заг.ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Нац.юрид.акад.України, 2008. – с.464–467.

АНОТАЦІЯ

Скуляк І.А. Нормативно-правове регулювання діяльності органу дізнання в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Академія адвокатури України. – Київ, 2008.

Дисертаційне дослідження присвячено нормативно-правовому регулюванню діяльності органів дізнання. Досліджено організаційно-правові чинники, що впливають на кримінально-процесуальну діяльність органу дізнання. Сформульована теоретико-правова основа діяльності органу дізнання, аргументовані пропозиції та рекомендації щодо поліпшення нормативно-правового регулювання діяльності органу дізнання. Проаналізовані чинники та фактори кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання. У роботі визначено основні аспекти роботи органу дізнання на стадії порушення кримінальної справи.

Ключові слова: орган дізнання, правова регламентація взаємодії, нормативно-правове регулювання, кримінально-процесуальна діяльність.

АННОТАЦИЯ

Скуляк И.А. **Нормативно-правовое регулирование деятельности органов дознания в Украине.** – *Рукопись.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Академия адвокатуры Украины. – Киев, 2008.

Диссертационное исследование посвящено нормативно-правовому регулированию деятельности органов дознания в Украине. Изучены организационно-правовые факторы, которые влияют на криминально-процессуальную деятельность органа дознания. Определена теоретико-правовая основа деятельности органа дознания, аргументированы предложения и рекомендации относительно улучшения криминально-процессуальной деятельности органа дознания. Проанализированы факторы криминально-процессуальной деятельности органа дознания. В работе определены основные аспекты работы органа дознания на стадии возбуждения уголовного дела.

Ключевые слова: орган дознания, правовая регламентация взаимодействия, нормативно-правовая регуляция, криминально-процессуальная деятельность.

SUMMARY

Skulyak I.A. **Criminal-judicial activity of organ of inquest of Ukraine.** - *Manuscript.*

Thesis to receive candidate of legal science degree specialization 12.00.09 – criminal process and criminalistics; forensic examination. – Attorney Academy of Ukraine. – Kyiv, 2009.

Dissertation research was devoted by criminal-judicial to the activity of inquest's organ. Criminal-judicial factors which influence on criminal-judicial activity of inquest's organ were investigational. It was defined theoretical and legal framework of activity of organ inquests, argued suggestions and recommendations in relation to the improvement of criminal-judicial activity of inquest's organ. Factors of criminal-judicial activity of inquest's organ were analysed. It was defined basic aspects of work of inquest's organ on the stage of excitation of criminal case.

Keywords: organ of inquest, legal regulation of co-operation, normatively-legal adjusting, criminal-judicial activity.